

UČEŠĆE ŽENA U JEVREJSKOM JAVNOM RADU U JUGOSLAVIJI

Jevrejska ženska društva, putem kojih su se jevrejske žene prvi put uključile u javni rad, organizovana su u našoj zemlji, kao i u drugim krajevima Evrope, u drugoj polovini XIX veka. Krupne društveno-ekonomske promene koje su nastale posle buržoaskih revolucija imale su svoga odraza i na unutrašnjem razvoju Jevrejstva. Posle izlaska iz geta, u periodu emancipacije, Jevreji se prihvataju novih profesija i uvrstavaju u društveni život sredine u kojoj žive. Jevrejska opština koja je ranije imala veoma razgranate funkcije administrativne, sudske, političke, verske i kulturne prirode, u tom periodu, zadržava pretežno verski karakter sa ograničenim kulturno-socijalnim zadacima, a istovremeno stvaraju se kulturna i humanitarna društva, među njima posebne ženske organizacije.

Inicijatori za stvaranje ženskih humanitarnih društava u našoj zemlji bile su, kao i drugde, većinom žene koje su živele u boljim materijalnim prilikama, a u pogledu obrazovanja bile su na višem nivou od prosečnog u njihovoj sredini, sa izvesnim organizacionim sposobnostima, kadre da okupe druge, te da usmere i vode zajedničku akciju. One su lako našle podršku u širem krugu žena, jer su se ciljevi tih prvih organizacija upravo nadovezivali na prastare tradicije humanitarnosti koje su se u svim uslovima i sredinama održavale i gajile. Zadaci su se sastojali u pomaganju siromašnih udavača, porodilja, ženske dece, bolesnika itd.

Prva ženska društva nastala su u Vojvodini, zatim u Zagrebu, Beogradu i Sarajevu. Mnoga od njih delovala su decenijama proširujući kasnije svoju aktivnost i na kulturnom i vaspitnom polju. Među njima najznačajnija su bila ženska društva u Subotici, Novom Sadu, Zrenjaninu, Židovsko žensko društvo u Zagrebu, Jevrejsko žensko društvo i „Dobrotvor“ u Beogradu, „La Humanidad“ i „Gospojinsko društvo“ u Sarajevu itd.

Po završetku Prvog svetskog rata kad postaje sve normalnije da se ženska deca školuju i da se spremaju za pojedine pozive, povećava se broj intelektualki i aktivnih žena u javnom životu, a proširuje se i delokrug ženskih organizacija. U tim godinama počinje

da se širi i cionistički pokret u našoj zemlji; 1924 godine osniva se WIZO (cionistička ženska organizacija) u Zagrebu koja već 1930 godine ima svoje ogranke ne samo u velikim već i u malim jevrejskim opštinama širom cele zemlje.

U toku svoje plodonosne aktivnosti, ženska društva su saradivala i sa ostalim ženskim organizacijama u zemlji, kao i sa međunarodnom Jevrejskom ženskom organizacijom, a takođe je osnovan i Savez jevrejskih ženskih društava. Na čelu pojedinih organizacija stajale su žene koje su se isticale svojim sposobnostima, agilnošću i zalaganjem i koje su tokom godina izrasle u istaknute javne radnice poznate i van okvira svojih lokalnih zajednica. Takve su bile Jelena Demajo, Eliza Feldman, Ilka Bem, Roza Dajč, Streja i Mirjam Levi, Reza Štajndler, Hermina Melamed i još mnoge druge koje su decenijama veći deo svog života posvetile jevrejskom javnom radu. I pored širokog priznanja za postignute uspehe, opšta a posebno tradicionalna shvatanja o podređenom položaju i neravnopravnosti žena, stavila su granice za njihovo još šire uključenje u javni rad. Naime, po pravilu, žene nisu bile birane u Uprave opština, niti su učestvovala u rukovođenju najvećim jevrejskim (kulturnim i drugim) društvima, premda su mnoge od njih već učestvovala, naročito između dva svetska rata, u radu istih.

Za čitav razmatrani period karakteristično je još postojanje posebnih organizacija koje su okupljale aškenaske i sefardske žene izuzev u WIZU u kome su saradivale i jedne i druge.

Jevrejska ženska omladina zajedno sa muškim vršnjacima učestvovala je u radu niza jevrejskih organizacija. U lepom broju ona je bila okupljena i u cionističkim levičarskim organizacijama „Hašomer haair“ i „Ahdut haacofim“ kao i u jevrejskim studentskim udruženjima. U domovima gde se omladina sastajala odvijala se živa kulturna i vaspitna aktivnost. Omladinke su se tu, pored jevrejske istorije i kulturnih vrednosti, upoznavale i sa delima klasika marksizma i sa levičarskom, često zabranjenom, literaturom. Rešenje jevrejskog pitanja, o čemu se najviše diskutovalo, povezivalo se sa borbom radničke klase protiv eksploatacije, a za pravednije ekonomske i društvene odnose. Ideje i shvatanja koja su se tu iskristalizovala usmerila su mnoge omladinke na ilegalni rad u okviru Komunističke partije, na aktivnost u sindikalnim organizacijama, ženskom pokretu i drugim organizacijama u kojima se u tadašnjim uslovima mogla voditi borba, ili širiti ideje socijalizma. Mnoge od tih devojaka našle su se pred sam rat na raznim političkim zadacima i izvršavajući ih pale u ruke Gestapou, kao na pr. Šela Baruh, Ruža Poljokan, Beška Cvetić, Magda Bošković, Mila Herzog, Mira Mandl, Sende Neli, Kete Šer i mnoge druge. Mnoge su uspele da pođu u borbu i gotovo su se sve istakle kao hrabri i požrtvovani vojnici. Veliki broj tih drugarica nije više među živima, ali se sećamo njihovih hrabrih likova kao što su: Jelka Švabenic, Tonka Kraus, dr Ružica Rip, Valika Papo, Rikica Romano i još mnoge druge. Neke od njih su stekle visoka ratna odlikovanja pa i najviša kao narodni

heroj Estreja Ovadija-Mara (poginula 1944 g.). Svetlih primera visoke društvene svesti i solidarnosti naših žena bilo je i u teškim danima okupacije kada su mnoge od njih koje su bile još u mogućnosti pomagale onima koji su već bili zatvoreni po logorima, pripremajući im i dostavljajući hranu, odeću i sve drugo što su mogle. Mnoge naše mlade lekarke, umesto da su svoj život spasavale, odlazile su u logor zajedno sa bolesnicima i lečile ih do poslednjeg dana. Tako su među ostalim u gasnim komorama stradale dr Klara First, dr Milica Kun-Band i dr Eva Sabadoš. Uništeno je još mnogo javnih radnica zajedno sa hiljadama naših najbližih, prijateljica i poznanica u logorima smrti u našoj zemlji kao što su bili Đakovo, Stara Gradiška, Loborgrad, Jasenovac i Sajmište, kao i u drugim masovnim gubilištima u Aušvicu, Mauthausenu, Dahau i drugde.

Od 35.000 jevrejskih žena vratilo se iz borbe, logora i izbeglištva posle rata, tj. u toku 1944 i 1945 g. oko 7.500. Većina od njih bila je fizički i duševno izmučena, ili bolesna. Mnoge bez muža i dece. Mesto svojih domova, one su našle zgarišta, a mesto svojih najbližih, spiskove poginulih. Potreba da se pomognu bolesni, stari, deca bez roditelja i svi oni koji se nisu mogli brinuti o sebi bila je veća nego ikada. I drugarice koje su se najpre vratile u zemlju i koje su u tim teškim danima skupile dovoljno energije da prionu radu prišle su najpre zbrinjavanju bolesnika, staraca i dece i deljenju pomoći u hrani i odeći koja je pristizala u velikim količinama od Jointa i drugih međunarodnih jevrejskih i opštih humanitarnih organizacija. One su radile u okviru većih opština koje su se odmah po oslobođenju formirale. Do stvaranja posebnih ženskih društava nije došlo, jer je postojala težnja za jedinstvenom organizacijom zbog smanjenog broja jevrejskog življa i skromnih materijalnih sredstava.

Ubrzo su naše aktivistkinje birane u Uprave opština ili su formirale posebnu grupu u okviru opštine, kao na pr. u Zagrebu, te znatno doprinele ponovnom osnivanju Doma staraca i dečjih domova kao i izvršavanju svih ostalih zadataka na polju jevrejskog javnog rada, pokazujući pri tome veliku energiju i požrtvovanost.

Posle stvaranja države Izrael u 1948 godini i masovnih alija, broj aktivistkinja se znatno smanjio. U 1951 i 1952 g. ostalo je svega oko 2.700 odraslih Jevrejki. Mnoge od njih osetile su tada potrebu za okupljanjem i za organizovan jevrejski ženski rad, naročito na kulturnom i vaspitnom polju u cilju očuvanja naše smanjene i periferne jevrejske zajednice. U tome se našla jaka podrška i sa strane uprave većih opština, jer se i pred njih postavljao isti problem. U cilju njegovog rešavanja oformljena je Ženska sekcija pri Jevrejskoj opštini u Beogradu, krajem 1951 g. Uskoro je došlo do reorganizacije i učvršćenja redova u zagrebačkoj Ženskoj sekciji, nešto kasnije, 1954 g., oformljena je Sekcija u Sarajevu, a narednih godina još u Skoplju, Osijeku, Subotici i Novom Sadu. Okupljanje jevrejskih žena u jednu posebnu sekciju opštine pokazalo se kao dobra organizaciona forma i dovelo je do aktiviziranja mnogih žena koje ranije nisu učestvovala u javnom radu. Mnoge su se zainteresovale i za ostale aktiv-

nosti u opštini i uključivale se i u druge sekcije. Učešće u javnom radu na užem sektoru mnoge dopunjuju aktivnošću u opštim ženskim društvenim organizacijama.

Zadatke i okvire rada pojedinih ženskih sekcija određuju stvarne potrebe dotičnih opština. One su veoma slične u većim opštinama, a nešto više izdiferencirane u manjim. Ti zadaci kao i ciljevi sekcija formulirani su u „Pravilniku” za rad ženskih sekcija. Oni se sastoje u okupljanju članica radi jačanja društvene svesti i odgovornosti prema široj, jugoslovenskoj, i užoj, jevrejskoj zajednici. U okviru sekcija treba da se razvijaju one aktivnosti za koje žene imaju naročitog smisla kao što su socijalni i vaspitni rad. Naglašena je takođe važnost kulturnog rada u cilju osvetljavanja aktuelnih pitanja iz naše stvarnosti i upoznavanja članica sa aktuelnim događajima u zemlji kao i sa zbivanjima u jugoslovenskoj i drugim jevrejskim zajednicama. U Pravilniku se predviđa takođe kao bitan cilj pomaganje opštinske uprave u izvršavanju svih njenih zadataka. Članice sekcije mogu postati sve Jevrejke koje to žele da budu. Odnos prema opštini fiksiran je u tom smislu što su sekcije autonomne u izboru svog rukovodstva i sprovođenju svog programa, ali naravno, taj ne može biti u suprotnosti sa ciljevima opštine. Sekcije su takođe autonomne u raspolaganju svojim prihodima. U praksi se pokazalo da su postavljani ciljevi i zadaci u skladu sa realnim potrebama i da je program koji se na njih nadovezuje sprovodljiv, tj. u većim se sekcijama, bez posebnog usaglašavanja, već godinama sprovodi. Taj program se sastoji od kulturne delatnosti koja se odvija u formi predavanja i diskusije sa temama iz oblasti judaistike, medicine, odgoja, umetnosti itd. Sekcije organizuju još priredbe za decu i odrasle, naročito povodom jugoslovenskih i jevrejskih nacionalnih praznika. Drugi sektor rada je socijalni. U uskoj saradnji sa Socijalnom sekcijom opštine vrši se obilazak bolesnika po bolnicama, a i po kućama, ukoliko se radi o težim slučajevima, proveravaju se molbe upućene za socijalnu pomoć, organizovana je patronažna služba. Sekcija daje i manje hitne pomoći iz svojih skromnih sredstava i među članicama prikuplja i deli staru odeću i obuću. Za taj rad, kolikogod on iziskuje truda i vremena, uvek ima spremnih članica, a njihovo zalaganje nagrađeno je pismima zahvalnosti, stiskom ruke ili osmehom teškog bolesnika, što pruža puno snage za ulaganje novih napora.

Na polju vaspitnog rada sekcije takođe igraju vidnu ulogu u životu opština. One su bile inicijatori za otvaranje zabavišta i klubova za školsku decu, a one o njima vode i neprekidnu brigu.

Sekcije su, najzad, uzimale i uzimaju vidnog učešća u akcijama koje opštine sprovode kao što su prikupljanje priloga (za spomenike borcima i žrtvama fašizma, za „Šumu mučenika”, Dom staraca i sl.), organizacija priredbi, održavanje groblja itd.

Od samog oformljenja sekcija postojao je pismeni kontakt među njima. Veće sekcije su davale inicijativu manjima slanjem svojih izveštaja i drugog materijala i na taj način se postepeno usklađivao

program. Proširenjem aktivnosti ta potreba je postajala sve veća, a uz to je došla i želja za zajedničkim istupanjem prema inostranim jevrejskim ženskim organizacijama. Kao rezultat tih okolnosti, na inicijativu većih sekcija, stvoren je Koordinacioni odbor svih ženskih sekcija u FNRJ pri Savezu jevrejskih opština. Prvi sastanak ovog odbora održan je u martu 1958 godine u Beogradu. Na njemu su učestvovali delegati svih organizovanih sekcija predstavljajući 484 jevrejskih žena koje su dotada bile okupljene u sekcijama.*) Na osnovu njihovih izveštaja može se zaključiti da je broj aktivnih žena u odnosu na članstvo relativno veliki, ali da je među njima prilično mali broj mladih žena. Analizirajući tu okolnost došlo se do zaključka da su te drugarice u velikom broju zaposlene, često već uključene u raznim društvenim organizacijama, a većinom imaju i mlađu decu. Može se pretpostaviti da je njihova zauzetost glavni razlog zbog kojega one ne prilaze sekcijama. Ali postoji svakako izvestan broj mladih, pa i starijih drugarica koje nemaju ni dovoljan

Koordinacioni odbor ženskih sekcija

interes za jevrejska zbivanja. Zaključilo se da njima treba prići individualno i objasniti da kulturno nasleđe koje se dve hiljade godina očuvalo, bez obzira na skromne mogućnosti naše zajednice, vredi gajiti i dalje razvijati i da su ne samo ciljevi, već i metodi rada u sekcijama u punoj saglasnosti sa našim socijalističkim pogledima.

*) To iznosi oko 22% od ukupnog broja odraslih žena u mestima gde postoje sekcije.

Sve sekcije su prihvatile zajednički Pravilnik i program rada koji se sprovodi prema lokalnim mogućnostima. Kao rezultat toga dogovora i već ranije ustaljene prakse, sekcije su razvile znatnu aktivnost, što će se ilustrovati sa nekoliko podataka. U toku II tromesečja 1958 g. one su organizovale ukupno 14 predavanja na kojima je prisustvovalo više stotina žena. U svim sekcijama se proslavio Međunarodni dan žena i objašnjen njegov značaj. Držana su zatim predavanja sa temama iz istorije Jevrejstva, o savremenom Izraelu, o umetnicima jevrejskog porekla itd. Na redovnim sastancima davani su osvrti na važne događaje u zemlji, kao na pr. prilikom VII kongresa SKJ, i pregledi iz jevrejske štampe. U istom periodu organizovano je 8 dečjih priredbi i tri priredbe za odrasle. Na polju socijalnog rada, aktivnost je bila naročito živa. U toku tri meseca učinjene su 142 posete bolesnicima, kojom prilikom su obično nošene ponude, a u težim slučajevima su drugarice spremale i kuvanu hranu.

Za sprovođenje svoje delatnosti sekcije ne primaju nikakvu subvenciju već se uglavnom izdržavaju članarinom, priložima i prihodima od priredbi. U većim sekcijama novčana pomoć opštine koristi se samo za nabavku inventara.

Za ovakav rad sekcije zainteresovale su se i inostrane jevrejske ženske organizacije sa kojima se postepeno uspostavljao kontakt koji sada već traje nekoliko godina. Lično poznanstvo sa istaknutim javnim radnicama koje su bile u poseti Jugoslaviji, kao i posete nekih naših aktivistkinja u inostranstvu doprinele su da se ove veze učvrste i prošire. Velika korist od tih veza oseća se na svim poljima rada sekcija. Materijal za kulturni rad kao i pregled široke i plodne aktivnosti „International Council of Jewish Women”, čije je sedište sada u Kanadi, a koja je u tesnoj saradnji sa OUN, otvaraju nove vidike i daju puno potstreka za rad našim sekcijama. Sekretarijat koji je izabran od strane Koordinacionog odbora, od četiri članice, koji radi pri Savezu jevrejskih opština, brine se da sekcije upozna sa onim materijalom koji u našim prilikama može biti interesantan i koristan. Vidni rezultati višegodišnjeg kontakta sa Međunarodnom dečjom organizacijom „Jewish Child's Day” su pošiljke igračaka i didaktičkog materijala koje su od velike koristi u radu zabavišta i pionirskih klubova. Postoji još kontakt sa Ženskom sekcijom Udruženja jugoslovenskih Jevreja u SAD, Švajcarskim ženskim organizacijama itd. Sa ženskim i drugim društvenim organizacijama u našoj zemlji sekcije su u vezi preko svojih članica koje su aktivne u njima. U okviru kulturnog rada sekcija, istaknute javne radnice iz tih organizacija održavaju povremeno predavanja sa diskusijama o aktuelnim temama. Na sastancima sekcija upozoravaju se drugarice na pojedine akcije koje ove organizacije sprovode, iznosi se često njihov značaj i upućuju se da uzmu učešća u njima. Prilikom organizacije dečjih priredaba, pozivaju se dečje ustanove koje postoje na dotičnoj teritoriji. U zabavište se primaju i nejevrejska deca koja stanuju u neposrednoj blizini, ili čiji roditelji iz nekih posebnih razloga žele da im deca budu u jevrejskom zabavištu. Tendencija, dakle,

nije izdvajanje dece ili žena iz normalne sredine u kojoj svi žive i rade već upotpunjavanje vaspitanja i znanja sa onim što iz riznice jevrejskog kulturnog blaga vredi izdvojiti i naučiti, svakom onom koji je pripadnik te nacije.

Rukovođene ovim idejama i dosadanjim svojim radom, ženske sekcije su se afirmirale i našle svoje mesto u okviru današnje male jevrejske zajednice. Žene koje aktivno učestvuju u radu sekcija ulažu puno napora i mnogo ljubavi u taj rad, odričući se svog slobodnog vremena i zabave. Ali one su uverene da je taj rad koristan ne samo sa uže jevrejske, već i sa šire, jugoslovenske tačke gledišta, jer se, u najmanju ruku, preuzima i rešava jedan deo zadataka iz oblasti socijalne zaštite. Pored objektivne koristi, ovakav javni rad većini drugarica pruža posebno zadovoljstvo, mogućnost za izživljavanje onih potreba koje su svojim vaspitanjem i decenijama svoga života u sebi nosile i gajile, i najzad pretstavlja dug prema našim drugaricama koje su se borile i poginule, i prema svima onima koje samo zato nisu u životu, jer su bile Jevrejke.